

Siket Zsuzsanna¹: Bűnhődés bűn nélkül - A kikényszerített elsajátított hamis vallomás

Debreceni Jogi Műhely, 2009. évi (VI. évfolyam) 3. szám (2009. július) 66-71.

Bevezetés

Az emberi természet rengeteg meglepetést rejt. A következő cikk ezen meglepetések egyikéről szól. A mai napig nehéz feltérképezni az emberi lélek titkait és tetteinek mozgatórugóit. Ezért sok megválaszolatlan kérdés vetődik fel. A viselkedés rejtélyeit feszegető kérdések közül, most egy olyanról lesz szó, amelyiknek nagy jelentősége van a büntetőeljárás folyamatában. Sokan, ha meghallják a hamis vallomás kifejezést, olyan esetekre gondolnak, amikor valaki szándékosan és rosszindulatúan hazudik a hatóságoknak. A gyakoribb eset valóban ez. De előfordul, olyan helyzet a kihallgatás során, amikor egy ártatlanul megvádolt személy, a kényszerítő hatások miatt bűnösnek vallja magát. Sőt olyan is megtörténhet, amikor egy ártatlan nem csupán elismeri a bűncselekmény elkövetését, hanem *el is hiszi* magáról, hogy valóban ő volt a tettes. Ez az eset a legritkább, ugyanakkor a legrejtélyesebb is. Milyen lelki folyamatok vezetnek idáig? Minek a hatására történik mindez? A következő cikk ezekre a kérdésekre keresi a választ.

A kikényszerített – elsajátított beismerő vallomás

A fent említett kifejezés Richard P. Conti-tól ered, aki a hamis vallomásnak három típusát² különítette el. Ez a tipizálás az ártatlanul tett beismerő vallomásokra vonatkozik. Az önkéntes hamis vallomást azokra értette, akik saját akart elhatározásukból vallották magukat bűnösnek. Ennek számos oka lehet. Előfordulhat, hogy valaki patológikus szükségletet érez a hírnév és az elismertség iránt, és mivel nincs olyan rendkívüli adottsága vagy képessége, amivel kitűnhetne ezért inkább magára vállalja egy bűncselekmény elkövetését. Ezt legtöbbször akkor alkalmazzák, amikor olyan ügy kerül napvilágra, ami nagy port kavart és a sajtó is figyelmet szentel neki. Erre jó példa a „Fekete Dália – ügy”. Az ifjú hollywoodi színésznőt, Elizabeth Short-ot nevezték így, mivel szívesen hordott fekete ruhákat. A művész nő meggyilkolása után számos jelentkező akadt, aki magára vállalta a szörnyű tett elkövetését. Ennél az esetkörnél érthetőbb és gyakoribb lehetőség, amikor valaki egy barát vagy családtag érdekében vallja magát bűnösnek. A dörzsölt bűnözőknél pedig olyan is előfordul, hogy valaki inkább elismeri egy kisebb bűncselekmény elkövetését azért, hogy egy általa valóban elkövetett, ám súlyosabb bűntényre ne derüljön fény. Végül akadnak olyan emberek is, akik önbüntetésképpen vállalják magukra valamely bűncselekmény elkövetését. Az önbüntetés többféle lehet. Nem mindig húzódik meg a háttérben valódi bűn. Vannak olyan emberek, akik olyan szigorral viszonyulnak saját tetteikhez, hogy csupán ők gondolják rossznak valamely cselekedetüket. A következő típusba a kikényszerített-szolgálatkész beismerő vallomások tartoznak. Conti³ azokat a vallomásokat sorolta ide, ahol a gyanúsított tudja magáról, hogy ártatlan, de a hatóság részéről olyan fizikai és/vagy pszichikai kényszer éri, amely miatt inkább a beismerés mellett dönt, csak hogy megszabaduljon a gyötrelmekről. A harmadik csoportba tartoznak a kikényszerített-elsajátított beismerő vallomások. Mind közül ez a legérdekesebb, mert itt is tapasztalható kényszer a hatóság részéről, ám az ártatlan gyanúsított ebben az esetben már el is hiszi magáról, hogy ő követte el a bűncselekményt.

A „recept”

A kikényszerített-elsajátított beismerő vallomáshoz nem kell más, mint egy sebezhető terhelt és egy hamis bizonyíték⁴. Most következzen a „hozzávalók” részletes bemutatása. A

sebezhetőség rengeteg jelentéssel bír a vallomás felvételével összefüggésben. Lényegében valamely lelki, esetleg fizikai tulajdonság gyengeségének vagy hiányának eredményeképp válik valaki sebezhetővé. A sebezhetőség mértéke egyenes arányosságban van a befolyásolhatóság mértékével, mivel a lelki vagy fizikai legyengültség miatt a külvilágból érkező számos hatásnak is nehezebb ellenállni. Ezért következzen most azon tulajdonságok bemutatása, amelyek gyengíthetik a külső tényezőkkel szembeni védekező képességet:

Fiatal kor: a fiatal személyiség még fejlődik, és számos hatás alakítja, formálja. Másrészt a fiatalok általában nyitottabbak is a külvilágból érkező jelek felé. Ez egyrészt előnyökkel is jár, mert a pozitív hatások az épülésükre szolgálnak. Másrészt hátránya is van, mert egyúttal befolyásolhatóbbak is lesznek.⁵ Különösen igaz ez a lányokra, akik természetből fogva az esetek túlnyomó többségében, hajlékonyabb és érzékenyebb lelkiállással rendelkeznek. A fiataloknak van egy másik tulajdonsága, ami ebben a témakörben jelentőséggel bírhat. Ez a megfelelni akarás, a csoporthoz való tartozás vágya. A kamaszkor felé közeledve sokan még nem tudják saját személyiségüket definiálni, hanem társaságokat választanak ki, amelyekhez hasonlítani szeretnének. Ezért átveszik az adott csoport öltözködési, viselkedési és egyéb szokásait. Még akkor is, ha nem mindennel értenek egyet kezdetben, a sokáig viselt maszk egy idő után hozzáforr az archoz és az is személyiségük részévé válik, amit korábban nem éreztek magukénak. Egy kikényszerített hamis vallomás felvételekor hasonló szituáció játszódik le. Olyan erős a külső nyomás a hatóság részéről a kérdezett felé, hogy a vallomást tevő a végén azt érezheti, „ha ennyire biztosra veszik, hogy én követtem el, akkor *elhiszem* nekik, hogy tettem olyat, ami belefér a bűncselekmény fogalmába, még akkor is, ha nekem nincs róla tudomásom”

Introvertált személyiség: A befelé forduló, zárkózottabb személyiséget nevezik introvertáltnak. Ennek ellenkezője a nyitott, feltűnni vágyó, extrovertált ember. A bűnözők többsége ez utóbbi csoportba tartozik. Az extrovertált személyiségűeknél erőteljesebb eszközöket kell bevetnie a hatóságnak, hogy vallomásra bírják a gyanúsítottat. Az ő esetükben a négy legeredményesebb kihallgatási taktika⁶ az ellentmondások kimutatása a vallomásban, a lelkiismeretre való hivatkozás, a hízelgés és az elismerő szavak használata, valamint az erkölcsi mentségek és pszichológiai magyarázatok keresése. Az erősebb eszközök egy introvertált embernél sokkal nagyobb erővel hatnak, mint egy extrovertáltnál. Mivel ők nehezebben viselik a lelki terhelést, ezért inkább „megadják” magukat.

Stressz: A stressz egészséges mértékben építő hatású is lehet, akár az igazmondást is elősegítheti.⁷ De túlzott mértékben káros, mert hamis vallomáshoz vezethet. A stresszhelyzetből mindenki igyekszik minél hamarabb kikerülni. Ilyenkor a hosszú távú mérlegelést felváltja a rövid távú haszon lehetősége. Jó példa erre az a megtörtént eset, amikor egy több órán át tartó kihallgatás végéhez közeledve a kihallgatást végző rendőr az asztalra csapta a bilincset és közölte a terhelttel, jobb, ha beismeri a bűncselekmény elkövetését, mert úgyis tudja, hogy ő volt a tettes. A terhelt szeretett volna hazasietni a gyermekeihez, ezért inkább bevallotta azt, amit el sem követett, csak hogy hamarabb véget érjen a kihallgatás.⁸

Alacsony intelligencia: Az alacsony intelligenciával rendelkezők számára különösen nagy veszélyt jelent egy kihallgatás. Egyrészt már a kihallgatás előtti Miranda figyelmeztetést sem értik meg. Nincsenek tisztában a figyelmeztetésben foglaltak tartalmával, így jogaikkal sem tudnak megfelelően élni. Másrészt a hozzájuk címzett kérdéseket nem tudják kritikus szemmel nézni. Az eljárási cselekményből annyit érzékelnek, hogy az számukra ismeretlen, fenyegető helyzetet jelent. Ezért előfordul, hogy a szituációt a következőképpen egyszerűsítik

le: „Biztos azt várják tőlem, hogy feleljek a kérdésekre, ezért inkább mondok valamit, mert akkor elégedettek lesznek és békén hagynak”.

Elhúzódó kihallgatás: Az idő valóban nagy úr. A kihallgatás akár több óra hosszáig is elhúzódhat. Ennyi idő már káros a kihallgatott személyiségére nézve. Még a rövid ideig tartó kihallgatás is nagy lelki megterhelést jelent, mivel egy stresszel teli helyzetről van szó, amire a hatóság képviselői gyakran rá is játszanak. Amint korábban szó volt róla, a nagymennyiségű stressznek káros hatása van. Ilyenkor már kevesen tudnak józanul mérlegelni. Ahelyett, hogy azt gondolná a gyanúsított, „inkább tagadok vagy hallgatok, és akkor lehet, hogy gyötörnek még egy kicsit, de úgyis kiderül az ártatlanságom” inkább a következő fogalmazódik meg a fejében „már nem érdekel, hogyan kerülök ki ebből a helyzetből, csak legyen már vége”. Az idő, mint befolyásoló tényező megítélése a szakirodalomban ennek ellenére rendkívül ellentmondásos. Az előbb leírtak Conti⁹ gondolatait tükrözik, ugyanakkor a Moston-Stephenson-Williamson triász¹⁰ megállapításai szerint a beismerő vallomásokra általában a kihallgatás kezdetén kerül sor, vagyis nem szükséges az idő elhúzása. Kinél az igazság? Ezt nehéz eldönteni, de én a következő véleményen vagyok. Moston és szerzőtársai az összes beismerő vallomást vizsgálva jutott az előbbi megállapításra. A kikényszerített-elsajátított beismerő vallomás pedig csak egy kicsiny szelete az egésznek, és inkább abnormális jelenségnek tekinthető. Ami pedig az átlagtól eltér, az többnyire a főszabályba sem illeszthető bele. Vagyis ameddigre valaki olyan állapotba kerül, hogy elismerjen egy olyan cselekményt, amit el sem követett, ráadásul ezt el is higgye, ahhoz hosszabb idő szükségeltetik. Az előbb ismertetett befolyásoló tényezőknek is idő kell, mire kifejtik hatásukat. A befolyásoló tényezők lassan vezetnek odáig, aminek hatására ilyen mértékű extrém változások mennek végbe az agyban.¹¹ Másik fontos tényező, hogy az esetek 80%-ban a nyomozó hatóságnak az a célja a kihallgatással, hogy a gyanúsított bevallja tettét vagy további bizonyítékokat szerezzenek. Azaz, szeretik addig elhúzni a kihallgatást, amíg saját igazuk be nem bizonyosodik.¹² Az előbbieket miatt összeegyeztethetőnek tartom Conti valamint Monston és szerzőtársai véleményét.

Testbeszéd: A kihallgató gesztusaival is küldhet olyan jeleket a kihallgatott felé, amelyek „megadásra”, vagyis beismerésre kényszerítik még az ártatlant is. Fontosnak tartom leszögezni, hogy ezt nem kell a hatóság hibájaként elkönyvelni, mivel a kihallgatás szituációja elsősorban nem az ártatlan emberekre lett tervezve, ezért természetesen rendelkeznie kell tekintélyt parancsoló jelekkel. Ezek a jelek¹³ mára olyan természetessé váltak, hogy szinte észre sem vesszük. Legelső megfigyelhető vonás a helyfoglalás. A kihallgatást végző és a gyanúsított egymással szemben helyezkednek el. Ez a pozíció tudat alatt is a szembenállás, az ellenségesség érzését kelti. Érdekes megfigyelés tárgya lehetne az, miként helyezkedik el a kihallgató tenyere az asztalon. A lefelé fordított tenyér tekintélyt parancsoló. Az felfelé fordított tenyér pedig az őszinteség jele. A testbeszéd szakértői szerint nemcsak a magatartás tükröződik a gesztusokban, hanem a gesztusok is visszahatnak a viselkedésre. Ezért vallomástételkor sok félreértést és hamis vallomást ki lehetne küszöbölni azzal, ha olyan gesztusok alkalmazását kívánják meg a kihallgatottól, amely az őszinte megnyilvánulások jele. Ez a kérés a gyanúsított számára sem jelentene nagy lelki vagy fizikai megterhelést, hiszen például csak annyit kellene tennie, hogy a tenyerét felfelé néző pozícióban az asztalra helyezi.

Vádlottak padja: A büntetőeljárás bíróság előtt zajló szakaszában jut szerephez, és első hallásra epizódszereplőnek tűnik az eljárás folyamatában, azonban lélektani szempontból sokkal nagyobb jelentősége van, mint gondolnánk. A büntetőeljárás törvény nem rendelkezik róla mégis minden tárgyaláson bevett szokás, hogy a vádlottat az első sorba ültetik. Miért van

ez így? Egyrészt lehetnek biztonsági okai is, ha vádlott veszélyes lehet másokra. Másrészt szimbólumként is felfogható. Jelképezi ez eredeti környezetből való kiszakítottaságot. Megfigyelhető a tárgyalásokon, hogy a vádlott mögötti széksort is lehetőleg üresen kell hagyni. Ez is az elszigetelés megnyilvánulása. Ugyanakkor a pellengér humánusabb változataként is megállja a helyét. Hiszen ennek a középkorban használatos büntetési formának a megszegyenítő ereje is a kiragadásban, a környezetből való kiszakításban rejlett. Senki sem szeret kitaszított lenni és a vádlottak padja ezt sugallja. Aki már sokadik alkalommal kerül ezen ülőhelyre, biztos kevésbé tartja megrázónak, de akinek még nem volt alkalma hozzászokni, abban már ez is komoly lelki károkat okozhat. Vallomástételre pedig a tárgyaláson is lehetőség van. Véleményem szerint az, hogy a vádlottnak itt kell helyet foglalnia, komoly lelki megterhelést jelent, főleg akkor, ha ártatlan, mert ez torzulásokhoz vezethet a személyiségében. A gyengébb akaratú emberek hajlamosak megadni magukat a külső hatásoknak, amely a bűnösség érzését sulykolja beléjük. Másrészt az elszigeteltség érzése növelheti bennük a stresszt, ami miatt képtelenek a valóságot tükröző vallomást tenni, ezzel tovább rontva helyzetükön. Lehetővé kellene tenni, hogy a vádlott családtagjai körében és nem feltétlenül az első sorban üljön a tárgyaláson. Ez valamivel nyugodtabbá tenné a lelkiállapotát és így az emlékezete is kitisztulna, több eseményre visszaemlékezne, ha úgy dönt, vallomást tesz. Csupán azoknál kellene a vádlottak padját alkalmazni, akik valóban veszélyt jelentenek a hallgatóság több tagjára. A vádlottak padjának további rossz tulajdonsága, hogy a vádlott a hallgatóságnak háttal foglal helyet és nem látja a többiek arcát. Ez nyugtalanító, mert nyilvánvalóan ő van az eljárás középpontjában és miatta gyűlt össze az a sok ember, ő mégsem tud kontaktust teremteni velük. A hátrányok azonban itt nem érnek véget. Valahányszor a vádlott megszólal a tárgyaláson, mindig fel kell állnia, kivéve, ha a bíró egészségi állapota miatt megengedi neki, hogy üljön. Ez lényegében egy felesleges ceremónia, amire semmi szükség nincs. Eltereli a vádlott figyelmét a mondanivalójáról és inkább a „rituálé” szabályainak betartására fog koncentrálni. Hasonlít ahhoz a helyzethez, amikor két ember kezet fog és közben bemutatkoznak egymásnak. Ilyenkor sokan panaszkodnak arra, hogy nem tudják megjegyezni egymás nevét, mert a megfelelő gesztusok betartására ügyel mindkét fél.

Az angolszász jogrendszer alkalmazó országokban valamivel kedvezőbb a helyzet. Ott is létezik vádlottak padja, vagy inkább doboza? Angolul prisoner's box-nak nevezik. Ez találó kifejezés, mert valóban jobban hasonlít egy dobozra a kicsi körbezárt pad, ahol elhelyezkedik a vádlott. Ez a megoldás mégis kedvezőbb, mert a tárgyalás során végig ülve maradhat és az áll fel, aki kérdést intéz hozzá, másrészt szemben ül a hallgatósággal, így láthatja a többiek arcát. Összességében elmondható, hogy kevésbé van kiszolgáltatott helyzetben. Ennek azért van jelentősége, mert a kiszolgáltatottság érzése a vallomások hitelességére is bénítóan hat. Lehetőleg olyan helyzetet kell teremteni a tárgyaláson, ami a leginkább hasonlít a hétköznapi beszédhelyzethez.

Az előbb felvázolt tényezők voltak azok, amelyek hatására valaki sebezhetővé válik. A kikényszerített-elsajátított beismerő vallomás másik hozzávalója a hamis bizonyíték.¹⁴ A hamis bizonyíték a nyomozó hatóság által alkalmazott taktika része, amellyel beismerésre készítetik a gyanúsítottat. Ez egy olyan módszer, amellyel nagyon óvatosan kell bánni, mert képes megzavarni a gyanúsított valódi emlékeit a megtörtént eseményekről. Egy érzékenyebb lelkiállapottal rendelkező személyiség ennek hatására képes elhinni magáról, hogy ő valóban elkövette a bűncselekményt, hiába ártatlan. Ezt a nyomozási taktikát érdemes lenne kiiktatni, mert több romboló hatása van, mint építő. Egy olyan gyanúsítottal szemben, aki valóban elkövette a bűncselekményt, de nincs szándékában beismerő vallomást tenni, teljesen hatástalan. Egy valódi bűnözőnek sokkal magasabb az ingerküszöbe egy átlagembernél, ezért egy koholt bizonyíték sem fogja megindítani. Egy ártatlant pedig összezavar és ez olyan

vallomást eredményezhet, ami nem felel meg a valóságnak. Ezzel a hatóság önmagának is árt, mert a nyomozás szempontjából félrevezető lehet.

Konklúzió

A vallomás megtétele előtt rengeteg befolyásoló hatás éri a gyanúsítottakat, amelyek lelki alkattól függően a beismerés vagy a tagadás irányába térítik őket. Szükséges megállapítás lenne elkülöníteni és tipizálni a bűnözői lelkivilágot és a „civilékét”. Egy azonban biztos: Létezik néhány tulajdonság, ami gyakrabban megtalálható egy bűnelkövető személyiségében. Ilyen például az extrovertált beállítódás, a magas tűrésküszöb, a befolyásoló hatásoknak való tartósabb ellenállás vagy a lelkiismeret fejlettségének alacsonyabb szintje. Természetesen a bűncselekménytől függ, mennyire igazak az előbbi megállapítások. Leginkább a személy elleni erőszakos bűncselekmények elkövetőire illenek a fenti tulajdonságok. Egy adócsaló például lehet kifejezetten zárkózott ember, vagy egy gondatlan elkövetőnek lehet magasan fejlett lelkiismerete is. A vallomás megszerzése érdekében a hatóságok hajlamosak erőteljesebb eszközöket alkalmazni, éppen azért mert a fentebb említett tulajdonságokhoz igazítják általános képüket a gyanúsítottokról. A jó megoldás az lenne, ha már mindenképp befolyásoló módszerekhez kívánnak folyamodni, akkor ne az általuk előre kialakított bűnözői személyiségképet vegyék alapul, hanem inkább a bűncselekmény milyenségéből induljanak ki. Ahogy tartja a mondás, a tettek beszélnek helyettünk. Már az sokat elárul egy ember személyiségéről, hogy mivel gyanúsítják.

Remélhetőleg az ártatlanul büntetőeljárás alá vontak száma sokkal kevesebb, mint a valódi bűnösöké. Az ártatlanságot azonban az eljárás kezdetén sokkal könnyebb megállapítani, mert minél kevesebb idő telik el az elkövetés óta, annál tisztábbak az emlékek. Vagyis aki valóban ártatlan, annak a nyomozási szakaszban könnyebb tisztázni magát. Ezért az eljárás e részébe objektív szűrőket kellene beépíteni. Ez alatt olyan hatósági módszereket értek, amelyek mentesek minden befolyásoló hatástól. Például a szabad elbeszélésnek nagyobb teret kell engedni, mellőzni kell a rávezető, az eldöntendő és a fogós kérdések feltevését, az eljárás során több szerepet kellene juttatni a pszichológiai módszereknek valamint a pszichológus szakértő tevékenységének¹⁵, a hatóság képviselői ne viselkedjenek barátságtalanul, és ne legyenek kedveskedők sem, a Miranda-figyelmeztetést magyarázzák el részletesen és ne csak egy rutinból elmondott formula legyen.

Tény azonban, hogy aki ártatlan és bűnösnek vallja magát, sőt el is hiszi magáról, hogy elkövette, amivel gyanúsítják, az különösen sebezhető lélekre vall, és nem nevezhető az ilyesmi megszokott, normális jelenségnek. Így hiba lenne kizárólag a nyomozás során alkalmazott taktikák hatásának betudni a hamis beismerő vallomásokat. Emberi természet függvénye ki megtörhető és ki nem.

Végső soron egy nyomozónak objektívnek lenni legalább olyan nehéz, mint egy ártatlannak megőrizni lelki épségét, a gyanúsítás hallatára. Nehéz, de meg kell próbálni mindkét félnek, mert az igazság inkább objektív, mint szubjektív tényezőkön alapszik. Justitia szeme is be van kötve, hogy ne ő döntse el, mi kerüljön a bűnösség vagy az ártatlanság serpenyőjébe az igazság képzeletbeli mérlegén.

Felhasznált irodalom:

- Barbara Pease – Allan Pease: A testbeszéd enciklopédiája, Park Kiadó 2008, Budapest.
- Bócz Endre: A gyanúsított kihallgatásának amerikai taktikájáról. Belügyi Szemle, 2001. 22-36 o.
- Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntető eljárásban. TKK kft. 2008. Debrecen
- Hugo Münsterberg: On the Witness Stand: Essays on Psychology and crime. Internetes weblap cím: <http://psychclassics.yorku.ca/Munster/Witness/memory.htm>
- Richard P. Conti : A hamis vallomás pszichológiája. H – The Journal of Credibility Assessment and Witness Psychology 1999, Vol. 2, No. 1, -The Psychology of False Confessions
- Stephen Moston - Geoffry M. Stephenson- Thomas M. Williamson. : Az eset jellemzőinek a gyanúsított viselkedésére gyakorolt hatása a rendőrségi kihallgatás során. Brit. J. Criminol. 1992. 32. évfolyam 1. sz. – The effects of case characteristics on suspect behaviour during police questioning

---

¹ A szerző a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi karának végzős joghallgatója.

²Richard P. Conti : A hamis vallomás pszichológiája. – The Journal of Credibility Assessment and Witness Psychology 1999, Vol. 2, No. 1, -The Psychology of False Confessions

³ Richard P. Conti : i.m.

⁴Richard P. Conti : i.m.

⁵Hugo Münsterberg: On the Witness Stand: Essays on Psychology and crime. Internetes weblap cím: <http://psychclassics.yorku.ca/Munster/Witness/memory.htm>

⁶Bócz Endre: A gyanúsított kihallgatásának amerikai taktikájáról. Belügyi Szemle, 2001. 22-36 o.

⁷ Richard P. Conti : A hamis vallomás pszichológiája. – The Journal of Credibility Assessment and Witness Psychology 1999, Vol. 2, No. 1, -The Psychology of False Confessions

⁸ Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntető eljárásban. TKK kft. 2008. Debrecen 94.o.

⁹ Richard P. Conti : i.m.

¹⁰ Stephen Moston - Geoffry M. Stephenson- Thomas M. Williamson. : Az eset jellemzőinek a gyanúsított viselkedésére gyakorolt hatása a rendőrségi kihallgatás során. - Brit. J. Criminol. 1992. 32. évfolyam 1. sz. The effects of case characteristics on suspect behaviour during police questioning

¹¹ Hugo Münsterberg: On the Witness Stand: Essays on Psychology and crime. Internetes weblap cím: <http://psychclassics.yorku.ca/Munster/Witness/memory.htm>

¹² Stephen Moston - Geoffry M. Stephenson- Thomas M. Williamson. : i.m.

¹³ Barbara Pease – Allan Pease: A testbeszéd enciklopédiája, Park Kiadó 2008, Budapest

¹⁴ Richard P. Conti : i.m.

¹⁵ Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntető eljárásban. TKK kft. 2008. Debrecen